

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΕΣ ΕΠΙΘΥΜΙΕΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΤΟΥ

«Η κόλαση είναι οι άλλοι.»
(Sartre)

ΟΠΩΣ ΕΙΠΑΜΕ, το παιδί έχει συγκεκριμένη θέση στην ασυνείδητη ευαισθησία των γονέων, και μάλιστα πριν ακόμα γεννηθεί. Στον σιωπηλό όμως διάλογο των ασυνειδητών, καθένας παίζει έναν διαφορετικό ρόλο. Ο πατέρας, η μητέρα, το ζεύγος μπορούν να ασκούν επιρροή την οποία πρέπει να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε, εάν θέλουμε να μειώσουμε μια ενδεχόμενη παθολογία.

1. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

Εάν μιλάμε καταρχήν για τον πατέρα, παρότι φαίνεται να εμφανίζεται μετά τη μητέρα στα συναισθήματα του παιδιού, είναι γιατί όντως *συμβολίζει την απαγόρευση και τη δύναμη που επιβάλλει την πειθαρχία, η οποία επιτρέπει, με τον έλεγχο των συναισθημάτων, την ψυχική διαμόρφωση του ανθρώπινου όντος*. Εξάλλου, ο πατέρας είναι συστατικό στοιχείο της μητρικής ευαισθησίας. Η μητέρα δεν θα είναι πραγματικά γυναίκα, παρά μόνον στο βαθμό που έχει αποδεχθεί και αγαπήσει τον πατέρα. Διότι, μέσα από τον πατέρα η μητρική ευαισθησία θα

αποδεχθεί εξίσου και θα προσφέρει ασφάλεια στο παιδί, προϊόν του πατρικού φαλλού. Το παιδί του πατέρα γίνεται η προέκταση μιας ολοκληρωμένης θηλυκότητας.

Για τον πατέρα, το παιδί μπορεί να βιωθεί ως επιβεβαίωση του ανδρισμού του. Η επιβεβαίωση αυτή θα είναι ευτυχής, εάν η συναισθηματική του ωριμότητα τον κάνει να αναλάβει με εμπιστοσύνη μέσα του τη συζυγική και πατρική λειτουργία του. Εάν όμως διακατέχεται από ανασφάλεια και αμφιβολίες για τον ίδιο του τον εαυτό, από συναισθήματα ενοχής ή επιθετικότητας, ακόμα και ζήλειας, τότε η επιβεβαίωση αυτή θα του δημιουργήσει ανησυχία – αν όχι άγχος. Σε αυτή την περίπτωση, το παιδί που θα γεννηθεί θα γίνει αντικείμενο πολύπλοκων και αντιφατικών συναισθημάτων. Αυτά τα ταραγμένα συναισθήματα θα επηρεάσουν φυσικά τη μητέρα και θα δράσουν στην προσωπική της ευαισθησία, καθώς και στις σχέσεις του ζεύγους.

Ο πατέρας, στη σχέση γονέων - παιδιού, αντιπροσωπεύει τη γόνιμη δύναμη του γεννήτορα. Κοινωνικά, αυτός είναι που δίνει το όνομά του. Βιώνεται και πρέπει να βιώνεται ως εξουσία που επιβάλλει την απαραίτητη στις σχέσεις της συλλογικής ζωής πειθαρχία. Πρέπει να είναι πρότυπο γαλήνιας και αξιοθαύμαστης δύναμης που κάνει το παιδί να νιώθει ασφάλεια. Πρέπει να είναι ικανός να γίνουν αποδεκτά, χωρίς αγχώδη επιθετικότητα, τα συναισθήματα απαγόρευσης. Αυτός είναι που λύνει τη διαπροσωπική κατάσταση παιδιού και μητέρας. Στο βαθμό που επιβάλλει αυτές τις υποχρεώσεις, ο πατέρας βιώνεται ως ματαιωτικός (frustrateur). Εάν όμως έχει φθάσει σε συναισθηματική ωριμότητα που του προσφέρει ηρεμία και έλεγχο του εαυτού του, προσφέρει ταυτόχρονα αρκετή ασφάλεια, για να κάνει ανεκτό, χωρίς υπερβολικό άγχος, το αναγκαίο κακό των ματαιώσεων. Και έτσι, τα θετικά συναισθήματα αγάπης και θαυμασμού μπορούν να βοηθήσουν το παιδί να αντέξει και να ξεπεράσει τα αρνητικά συναισθήματα. Ο πατέ-

ρας συμβάλλει, με αυτόν τον διπλό θετικό και αρνητικό ρόλο, στην τροφοδότηση του εσωτερικού διαλόγου του παιδιού, επιτρέποντάς του κυρίως να δεχθεί την απαραίτητη στον έλεγχο του εαυτού του αποκήρυξη και προσφέροντάς του έτσι ένα πρότυπο προς μίμηση.

Γι' αυτό είναι τόσο σημαντικό να μπορεί ο πατέρας να επιβεβαιώνει την ανδρική του φύση και η μητέρα και τα παιδιά να μπορούν να δεχθούν τη συμβολική της λειτουργία ως δύναμη που επιβάλλει την πειθαρχία, χωρίς την οποία όμως δεν θα υπήρχε ούτε αποκήρυξη ούτε έλεγχος.

Εάν, για παράδειγμα, η μητέρα υποκαθιστά τον πατέρα στο ρόλο του, διαταράσσεται όλη η οικογενειακή κατάσταση, είτε γιατί η μητέρα υποτιμά τον πατέρα σαν ανίκανο και παίρνει τη θέση του, είτε γιατί ο πατέρας απουσιάζει ή παραχωρεί τη λειτουργία του, είτε ακόμα γιατί η μητέρα, ενώ φαίνεται να συνεννοείται με τον πατέρα, δεν δέχεται πλήρως τον ανδρισμό του συντρόφου της. Οι παππούδες και τα πεθερικά μπορούν, σε μερικές περιπτώσεις, να συμβάλουν στο να αντικαταστήσει κάποιος τον πατέρα ή ακόμα και να αλλοιώσει το ρόλο του.

Ένα παράδειγμα:

Ο Ζαν, 15 χρονών, βρίσκεται σε ανοιχτή διαμάχη με τον πατέρα του. Ο τελευταίος, αυστηρός δικαστής με άκαμπτο παρουσιαστικό, κρύβει μια βαθιά ανασφάλεια. Η εξουσία του εκδηλώνεται με ξεσπάσματα, που ακολουθούν κατηφείς περιόδους πλήρους ελευθερίας. Η μητέρα, γλυκιά στην όψη, είναι αγχώδης και παίρνει συνέχεια, συχνά με πλάγιο τρόπο, το μέρος του γιου της ενάντια στον πατέρα. Έτσι, εγκαθίσταται ένα είδος συννεοχής ανάμεσα στη μητέρα και τον γιο για να υποσκάψουν το ρόλο του πατέρα.

Η μητέρα που δεν είναι εντελώς μέσα της ολοκληρωμένη σαν γυναίκα, εξαιτίας των κακοποιήσεων της προσωπικής της αγωγής, δεν μπόρεσε ποτέ να δεχθεί σε βάθος τη συζυγική σχέση. Πολύ προσκολλημένη στον πατέρα της, μετέθεσε στο γιο της μια αγχώδη ευαισθησία. Και ο γιος, απαντώντας σ' αυτή την ασυνείδητη προσκόλλησή της μητέρας, δεν μπορεί να τοποθετηθεί απέναντι στον πατέρα

του, ούτε να ταυτισθεί μαζί του. Πόσο μάλλον που ο ίδιος ο πατέρας, ανασφαλής και αδύναμος κάτω από σκληρό παρουσιαστικό, δεν προσφέρει στο γιο του μια αξιόπιστη και ελκυστική εικόνα. Νιώθει για τον Ζαν αμφίθυμα* συναισθήματα, αλληλοδιαδοχή ανάμεσα σε κατακτητική τρυφερότητα και απορριπτική επιθετικότητα.

Ο Ζαν είναι έτσι, πέρα από τη συνειδητή συμπεριφορά μιας αστικής οικογένειας φαινομενικά ενωμένης, το αντικείμενο ασυνείδητων επιθυμιών των γονέων του. Πριν να είναι ο εαυτός του και να μπορεί να χτίσει μια αυτόνομη προσωπικότητα, υπήρξε και συνεχίζει να είναι ο μη συνειδητός σύντροφος της διαταραγμένης ευαισθησίας των παιδαγωγών του. Η ουσιαστική εικόνα του πατέρα του έλλειψε, επειδή δεν έγινε δεκτή και δεν επιβεβαιώθηκε από το συζυγικό ζεύγος. Μόνο μια ψυχαναλυτική ειδική αγωγή μπορεί να του επιτρέψει να συνειδητοποιήσει την προσωπική του αγωνία και το ρόλο που οι γονείς του του ζητούν να παίξει. Στην παρούσα οικογενειακή κατάσταση, η εξέγερσή του ενάντια στον πατέρα είναι ο μόνος τρόπος που διαθέτει, για να ζήσει και να αντέξει την πίεση των ασυνείδητων επιθυμιών των ενηλίκων, χωρίς να τον πλημμυρίσει και αφανίσει η αγωνία. Με αυτόν τον τρόπο όμως δεν μπορεί να είναι ελεύθερα ο εαυτός του και είναι καταδικασμένος να αποτελεί το αντικείμενο των ανομολόγητων επιθυμιών των ενηλίκων.

Μπορεί επίσης να περιμένει κανείς από το παιδί να πρέπει να καλύψει τα συναισθήματα κατωτερότητας του πατέρα, ο οποίος συναισθηματικά παρέμεινε παιδί. Μπορεί μάλιστα ο αγχώδης πατέρας να βιώσει το παιδί με ενοχή, εάν ο ίδιος δεν μπόρεσε να ταυτισθεί ολοκληρωτικά με τον δικό του πατέρα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το παιδί που θα γεννηθεί είναι κιόλας στιγματισμένο από μια κατακτητική ή επιθετική κυριαρχία, που θα παραλύσει την ανάπτυξή του. Αυτή η κυριαρχία θα ενισχύεται διαρκώς, γιατί η ευαισθησία του παιδιού θα απαντά στην αυταρχική ευαισθησία του πατέρα στο ίδιο ανασφαλές μήκος κύματος.

Οι επιθετικοί, οξύθυμοι και βίαιοι πατεράδες, καθώς και οι πάρα πολύ γλυκείς, αγχώδεις, παγιδευτικοί ή καταθλιπτικοί πατεράδες, έχουν κοινό γνώρισμα τη συναισθηματική ανωρι-

μότητα. Δεν μπορούν να αναλάβουν πλήρως τον πατρικό ρόλο.

Η πατρότητα είναι πράγματι η καθιέρωση της ανδρικής προσωπικότητας. Όταν ο ενήλικος γίνει πατέρας και δώσει το όνομά του στο παιδί, γίνεται ίσος με τον δικό του πατέρα. Πρόκειται για κοινωνική αναβάθμιση τη στιγμή της οριστικής εγκατάλειψης της παιδικής του ηλικίας.

Η πατρότητα μπορεί λοιπόν να θέσει σε αμφισβήτηση την ψυχολογική δομή του ασυνείδητα ανασφαλούς άνδρα. Μπορεί ιδιαίτερα να αμφισβητήσει την κατάσταση του άνδρα μέσα στο ζεύγος, ξυπνώντας τις ασυνείδητες φαντασιώσεις, τις οιδιποδειακές* αγωνίες, την επιθετικότητα και την ενοχή του γιου απέναντι στον πατέρα. Η πατρότητα μπορεί να θίξει τη θέση του υποκειμένου και της ταυτότητάς του στην αλυσίδα των γενεών. Μέσα από το παιδί, ο πατέρας ξαναζεί την παιδική του ηλικία. Ο ενήλικος, που έπρεπε να αποκηρύξει τον εγωκεντρισμό* της παιδικής του ηλικίας, την νοσταλγεί μέσα από την εικόνα του παιδιού του. Και αυτό, τη στιγμή όπου η πατρότητα του επιβάλλει καινούριες ευθύνες και απαιτεί μεγαλύτερη επιβεβαίωση της ανδρικής εξουσίας.

Εάν ο πατέρας ταυτίζεται υπερβολικά με τη γυναίκα και εάν ενοχοποιεί τον εαυτό του για την αγωνία της εγκυμοσύνης, νιώθει να δυναμώνει η εσωτερική του ανασφάλεια. Μπορεί μάλιστα να ζηλέψει το παιδί, γιατί το νιώθει ως παρείσακτο στη σχέση του ζευγαριού.

Επιπλέον, με την πατρότητα ξεσπούν ορισμένες νευρώσεις, οι οποίες κρύβονται συχνά πίσω από δικαιολογίες για υλικές έγνοιες, για επαγγελματικές δυσκολίες ή δυσκολίες κατοικίας, για ανησυχίες ως προς την υγεία, κλπ.

Ένα παράδειγμα:

*Ένας άνδρας 35 χρονών γίνεται αγχώδης, παραπονιέται για σεξουαλική ανικανότητα. Σκέφτεται ότι αυτό οφείλεται στην υπερκόπωση

και στις επαγγελματικές δυσκολίες. Με κόπο μόνον θα φθάσει να αναγνωρίσει ότι η παθολογική του κατάσταση εμφανίσθηκε όταν ανακοινώθηκε η εγκυμοσύνη της γυναίκας του. Στη συνέχεια, μαθαίνουμε ότι παντρεύτηκε αργά, με μια γυναίκα με μητρικά αισθήματα. Εκεί που αισθανόταν σιγουριά από αυτή τη σχέση και τις επαγγελματικές του επιτυχίες, νιώθει ξάφνου απειλημένος από την παρείσφρηση του παιδιού και τις ευθύνες της πατρότητας. Έκτοτε, κάνει την εμφάνισή της η ευθραυστότητα της συναισθηματικής του ισορροπίας και η φανέρωση της παιδικής ακόμα φύσης του δεσμού του με τη «μητρική» σύζυγο.

Αντίθετα, ένας άνδρας που έχει φθάσει στην πλήρη ωριμότητα, ακόμα κι αν δεν επιθυμεί συνειδητά ένα παιδί για υλικούς ή κοινωνικούς λόγους, μπορεί ασυνείδητα να το ανέχεται πολύ καλά. Ενώ, ένα παιδί συνειδητά επιθυμητό από έναν ανώριμο πατέρα γίνεται ουσιαστικά αιτία διαταραχών, ξυπνώντας στο πατρικό ασυνείδητο παιδικές αγωνίες.

Άλλο παράδειγμα: η περίπτωση του κ. Ντουράν που τον κατατρέπει η ανεπάρκεια της σχολικής δουλειάς του γιου του. Ο κ. Ντουράν εμφανίζεται διστακτικός, ντροπαλός, αναζητώντας διαρκώς να δικαιολογήσει τις πράξεις του. Είναι το τρίτο και τελευταίο παιδί μιας αστικής οικογένειας που διευθύνεται από έναν πατέρα γλυκό και τρυφερό, ο οποίος όμως εφαρμόζει αυστηρές αρχές. Ο κ. Ντουράν υπήρξε πάντοτε στενά υποταγμένος στον πατέρα του. Φαινομενικά, δείχνει γι' αυτόν έναν απερίοριστο θαυμασμό. «Καθοδήγησε απολύτως τη ζωή μου», δηλώνει. Τον επικαλείται πάντοτε και αναφέρεται, όσον αφορά την αγωγή, σε αυτήν που έλαβε ο ίδιος. Αφού έκανε ιδιωτικές εμπορικές σπουδές, ο κ. Ντουράν διάλεξε το επάγγελμα του πατέρα του, στο οποίο δουλεύει πάντοτε. Ο γάμος του αποφασίσθηκε και οργανώθηκε από τους γονείς του. Μετά το γάμο, το νεαρό ζευγάρι συνέζησε με τους γονείς του κ. Ντουράν για έξι μήνες. Και όταν κάτω από την πίεση της νεαρής γυναίκας, ο κ. Ντουράν δέχεται να αφήσει την πατρική εστία, είναι για να χτίσει ένα σπίτι πολύ κοντά στο σπίτι των γονέων του.

Όταν γεννήθηκε ο γιος του, ο κ. Ντουράν ένιωθε να τον πνίγουν οι έγνοιες, η παιδαγωγική ευθύνη και οι φόβοι για την υγεία της γυ-

ναίκας του, για την εγκυμοσύνη της οποίας ένιωθε υπεύθυνος. 'Ανέθεσε την αγωγή του παιδιού στους γονείς του, οι οποίοι το παραχάιδεψαν και το υπερπροστάτευσαν. Ο κ. Ντουράν αποδοκίμαζε στο βάθος της καρδιάς του αυτή τη στάση. Δεν ελέτρεπε όμως στον εαυτό του να επέμβει. Γιατί, έλεγε, ένιωθε πολύ νέος και άπειρος. Στην πραγματικότητα ήταν ανίκανος, κυρίως να επιβεβαιωθεί απέναντι στον πατέρα του και πολύ λιγότερο να του αντιταχθεί. «Ο πατέρας μου είναι τόσο καλός, που δεν είχαμε ποτέ διαφορές». Ο κ. Ντουράν έμεινε το υπερπροστατευμένο παιδί που το πνίγει η -κτητική, με ομοφυλοφιλική και αμφιθυμική διάσταση- ευαισθησία του πατέρα του.

Ήδη από τη γέννησή του το παιδί αντιπροσωπεύει για τον κ. Ντουράν μια ανασφάλεια, επειδή τον παροτρύνει να πάρει τη θέση του πατέρα του, να επιβεβαιωθεί σαν άνδρας και να φθάσει στην πατρότητα. Μένοντας υποταγμένος στον πατέρα του, φυλακισμένος των κτητικών επιθυμιών του, ο κ. Ντουράν εννοεί ο δικός του γιος να μείνει όπως αυτός, ένα παθητικό και υποταγμένο αντικείμενο.

Ο κ. Ντουράν έμεινε κατά βάθος παιδί. Αντιμετώπιζε πάντοτε τον γιο του έχοντας το φόβο μήπως αυτός συμπεριφερθεί με αυτόνομο τρόπο. Καταδίκαιζε πάντοτε μέσα του κάθε εκδήλωση ανεξαρτησίας, κάθε επιβεβαίωση της προσωπικότητάς του. Ασυνείδητα, μέμφεται την πατρότητά του και νιώθει ένοχος γι' αυτήν. Το παιδί είναι ασυνείδητα σηματοδεδιμένο από την πατρική καταδίκη. Σε αυτή την αλυσίδα των γενεών επιβεβαιώνεται η συνέχιση της αναστολής των πατεράδων. Ο παππούς, τρυφερός και γλυκός, ελάχιστα ανδροπρεπής, κράτησε τον γιο του στην κατάσταση της παιδικής υποταγής. Και αυτός, με τη σειρά του, αιχμαλωτίζει τον δικό του γιο στην αγχώδη του επιθυμία να πνίξει τη ζωτικότητά του.

Βεβαίως, τίποτε από όλα αυτά δεν έγινε αντιληπτό από τους ενδιαφερομένους. Ο κ. Ντουράν, όπως ο πατέρας, του, θεωρεί τον εαυτό του έναν πατέρα πρότυπο, στοργικό και ευσυνείδητο. Έτσι τον βλέπουν επίσης και οι γύρω του και πρώτος και καλύτερος ο γιος του. Και εδώ είναι που ενकुστώνεται το δράμα. Η επιθετική και ακρωτηριαστική αγωνία που δεν έγινε αντιληπτή, που δεν μιλήθηκε, κρυμ-

μένη πίσω από το προσωπείο της καλής συνείδησης, ξεδιπλώνει όλη την ενεργειακή δύναμή της, για να πνίξει τον άνδρα μέσα στο παιδί και τον μελλοντικό πατέρα μέσα στον γιο.

Καταλαβαίνουμε ότι σε τέτοιες περιπτώσεις, το παιδί δεν μπορεί να ταυτισθεί με την πατρική εικόνα. Η αλλοίωση της πατρικής λειτουργίας φέρνει μαζί και την αλλοίωση της μητρικής λειτουργίας. Οι σχέσεις των γονέων είναι αυτές που ανησυχούν το παιδί. Ο μόνος τρόπος που έχει για να προστατευθεί από αυτό είναι η επιθετική εξέγερση, ή η ομοφυλοφιλική παθητικότητα ή η απόθεση της ίδιας του της ενέργειας για σχέσεις.

Έχουμε πει ότι ο πατέρας, ακόμα κι αν δεν εμφανίζεται ως ο πρώτος, άμεσος σύντροφος του παιδιού, είναι παρ' όλα αυτά παρών μέσα από τα συναισθήματα της μητέρας απέναντί του.

Ας δούμε το παράδειγμα μιας μητέρας που με τη γέννηση του παιδιού απορρίπτει συναισθηματικά τον πατέρα:

Η κ. Ζαν, με τη γέννηση του Ζαν, δηλώνει ότι το όνειρό της πραγματοποιήθηκε: «Νά 'χω ένα παιδί δικό μου»(sic). Από τότε αφιερώνεται αποκλειστικά στο μωρό.

«Αυτό είναι δουλειά της μαμάς», λέει στον πατέρα. «Δεν υπάρχει λόγος να ασχολείσαι εσύ». Και προσθέτει: «Άλλωστε, θα ήσουν ανίκανος για κάτι τέτοιο». Ασυνείδητα, η κ. Ζαν αναπαράγει την κατάσταση της παιδικής της ηλικίας όπου ήταν γραπωμένη και υπερπροστατευμένη από τη μητέρα της. Στη συνέχεια, ο Ζαν θα νιώθει τον πατέρα μέσα από τα ασυνείδητα εχθρικά συναισθήματα της μητέρας του, η οποία καταδικάζει σε αυτόν κάθε εκδήλωση μαχητικότητας, φράζοντάς του την ανάπτυξη της ανδρικής του φύσης. Ο Ζαν, παθητικός, υπακούει στη μητρική επιθυμία και δεν μπορεί να δομηθεί, εφόσον δεν έχει απέναντί του μια αξιόπιστη πατρική εικόνα. Δεν μπορεί ούτε να αναγνωρισθεί, ούτε να αντιμετωπίσει αυτόν που το μητρικό ασυνείδητο έσβησε και απομάκρυνε από το σπίτι.

Η ίδια αυτή απουσία ενός πατέρα πραγματικά αξιόπιστου και αποδεκτού από την οικογένεια εμφανίζεται συχνά ως αιτία νεανικής παραβατικότητας. Πράγματι, το παιδί που δεν μόρε-

μένη πίσω από το προσωπείο της καλής συνείδησης, ξεδιπλώνει όλη την ενεργειακή δύναμή της, για να πνίξει τον άνδρα μέσα στο παιδί και τον μελλοντικό πατέρα μέσα στον γιο.

Καταλαβαίνουμε ότι σε τέτοιες περιπτώσεις, το παιδί δεν μπορεί να ταυτισθεί με την πατρική εικόνα. Η αλλοίωση της πατρικής λειτουργίας φέρνει μαζί και την αλλοίωση της μητρικής λειτουργίας. Οι σχέσεις των γονέων είναι αυτές που ανησυχούν το παιδί. Ο μόνος τρόπος που έχει για να προστατευθεί από αυτό είναι η επιθετική εξέγερση, ή η ομοφυλοφιλική παθητικότητα ή η απώθηση της ίδιας του της ενέργειας για σχέσεις.

Έχουμε πει ότι ο πατέρας, ακόμα κι αν δεν εμφανίζεται ως ο πρώτος, άμεσος σύντροφος του παιδιού, είναι παρ' όλα αυτά παρών μέσα από τα συναισθήματα της μητέρας απέναντί του.

Ας δούμε το παράδειγμα μιας μητέρας που με τη γέννηση του παιδιού απορρίπτει συναισθηματικά τον πατέρα:

Η κ. Ζαν, με τη γέννηση του Ζαν, δηλώνει ότι το όνειρό της πραγματοποιήθηκε: «Νά 'χω ένα παιδί δικό μου»(sic). Από τότε αφιερώνεται αποκλειστικά στο μωρό.

«Αυτό είναι δουλειά της μαμάς», λέει στον πατέρα. «Δεν υπάρχει λόγος να ασχολείσαι εσύ». Και προσθέτει: «Άλλωστε, θα ήσουν ανίκανος για κάτι τέτοιο». Ασυνείδητα, η κ. Ζαν αναπαράγει την κατάσταση της παιδικής της ηλικίας όπου ήταν γραπωμένη και υπερπροστατευμένη από τη μητέρα της. Στη συνέχεια, ο Ζαν θα νιώθει τον πατέρα μέσα από τα ασυνείδητα εχθρικά συναισθήματα της μητέρας του, η οποία καταδικάζει σε αυτόν κάθε εκδήλωση μαχητικότητας, φράζοντάς του την ανάπτυξη της ανδρικής του φύσης. Ο Ζαν, παθητικός, υπακούει στη μητρική επιθυμία και δεν μπορεί να δομηθεί, εφόσον δεν έχει απέναντί του μια αξιόπιστη πατρική εικόνα. Δεν μπορεί ούτε να αναγνωρισθεί, ούτε να αντιμετωπίσει αυτόν που το μητρικό ασυνείδητο έσβησε και απομάκρυνε από το σπίτι.

Η ίδια αυτή απουσία ενός πατέρα πραγματικά αξιόπιστου και αποδεκτού από την οικογένεια εμφανίζεται συχνά ως αιτία νεανικής παραβατικότητας. Πράγματι, το παιδί που δεν μπόρε-

σε να έχει για στήριγμα έναν πατέρα ακμαίο που να το αγαπά, βλέπει τη συναισθηματική του ωριμότητα να αναστέλλεται. Δεν μπορεί να αντιμετωπίσει και να ξεπεράσει την αγωνία του πατρικού ανταγωνισμού ούτε να γίνει κοινωνός αυτής της ανδρικής δύναμης μέσα από μια ταύτιση. Ελλείπει αυτής της δοκιμασίας που το ωριμάζει, παραμένει παιδί με όχι ελεγχμένη ευαισθησία, με παιδαριώδεις απαιτήσεις, και ασυνείδητους ψυχαναγκασμούς. Συνεχίζοντας να υπακούει στο μητρικό ασυνείδητο, απορρίπτει τον πατέρα και την εξουσία του, και κατ' επέκταση, στη συνέχεια, κάθε είδους εξουσία. Την επαφή με τους άλλους θα την ψάξει στη βία και στην παραβατικότητα. Πρόκειται όμως για βία που αποκαλύπτει την πιο βαθιά αγωνία ενός όντος που νιώθει συνεχώς απειλημένο. Κι εδώ ακόμα, το σύμπτωμα της δυσπροσαρμογής εκφράζει κάτι άλλο που δεν μπορεί να εκφρασθεί άμεσα: πίσω από μια φαινομενική βία κρύβονται ο φόβος και η προστατευτική εξέγερση.

Σε άλλες περιπτώσεις, εάν ο πατέρας δεν επιβεβαιώνει τον ανδρικό του ρόλο και η μητέρα, από τη μεριά της, τείνει να τον μειώνει και να μπαίνει στη θέση του, το παιδί μπορεί να γνωρίσει μια πραγματική αντιστροφή της ευαισθησίας του. Όπως αυτός ο νεαρός ομοφυλόφιλος που γράφει:

«Για μένα, είναι αλήθεια ένα δράμα και υποφέρω αφάνταστα. Ίσως βρείτε την εξήγηση σε αυτό που ακολουθεί: Όταν ήμουν μικρό παιδί, είχα πάντοτε συνείδηση ότι η μητέρα μου διοικούσε το σπίτι και ο πατέρας μου, αν και χαριτωμένος άνδρας, δεν είχε καμιά εξουσία στον παραμικρό τομέα. Η μαμά μου ήταν πάντα αυτή που διοικούσε, που τακτοποιούσε, που τιμωρούσε. Ποτέ δεν είδα μια κίνηση τρυφερότητας ανάμεσα στους γονείς μου».

Στην περίπτωση αυτή, η μητέρα είναι η κυρίαρχη, αυτή που προτρέπει σε μια ταύτιση και ένα ιδανικό τού «εγώ» και του «υπερ-εγώ», όπου ο πατέρας έχει απορριφθεί.

Ο πατερναλισμός

Η πατρική λοιπόν αγάπη μπορεί να διαταραχθεί από ποικίλες παρεκκλίσεις. Οι πιο συχνές είναι η αβάσταχτη αυταρχικότητα, η βία και η επιθετικότητα· ή, αντίθετα, η αποκήρυξη, η παραίτηση και η αναδίπλωση. Μπορεί όμως επίσης να υπάρχει και η «αιχμαλωτιστική» πατρική αγάπη, που είναι ιδιαίτερα αποπνικτική.

Μία από τις μορφές αυτής της εγωκεντρικής σχέσης είναι ο πατερναλισμός ο οποίος, όπως ο ματερναλισμός, κρύβεται κάτω από φαινομενική άγρυπνη αγάπη. Εδώ βρίσκεται καμιά φορά η δυσκολία να τον ανακαλύψουμε και να δούμε τους μηχανισμούς του οι οποίοι, άλλωστε, μπορούν να προεκταθούν σε κοινωνικό επίπεδο. Κι ο πατέρας από την πλευρά του μπορεί, από τα πρώτα κιόλας χρόνια, να νιώσει για τον γιο του «ερωτική» (erotisée) τρυφερότητα, που υφαίνει για το παιδί έναν πολύ δυνατό ασυνείδητο δεσμό.

Τέτοια πατρική αγάπη πνίγει και παραλύει το παιδί αντί να το οδηγεί στην αυτονομία. Αυτό που κάνει ιδιαίτερος επίφοβη τη συναισθηματική κηδεμονία είναι το ότι αφοπλίζει αυτόν που υποτάσσει. Η βίαιη αυταρχικότητα μπορεί να τροφοδοτήσει την εξέγερση, ή να προκαλέσει την ανταγωνιστικότητα. Αντίθετα, ο πατερναλισμός, με τις εκδηλώσεις κτητικής αγάπης, αναστέλλει τις δυνάμεις χειραφέτησης. Συνδέει το υποκείμενο με δεσμούς φαινομενικής τρυφερότητας, οι οποίοι το εμποδίζουν να επιβεβαιωθεί, και το αναγκάζουν να μείνει ένα αντικείμενο του αυταρχικού πατέρα. Το παιδί αδυνατεί έτσι να εξελιχθεί και δεν μπορεί ούτε να τοποθετηθεί ούτε να πετύχει την αυτονομία του σε σχέση με τους άλλους. Η φυσιολογική τάση προς τη χειραφέτηση πρέπει να απωθηθεί, προκαλώντας συναισθήματα ενοχής κάθε στιγμή που τείνει να εκδηλωθεί. Στην περίπτωση αυτή, η αγωνία είναι μεγάλη, γιατί η ενοχή ενισχύεται, αφού πρέπει να απελευθερωθούμε από μια κυριαρ-

χία που πιστεύουμε ότι γίνεται στο όνομα της αγάπης και δεν μας ζητά παρά αγάπη και υποταγή.

Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που μερικοί έφηβοι, όντας με αυτόν τον τρόπο αιχμαλωτισμένοι από μια κτητική πατρική αγάπη, λίγο ως πολύ ασυνείδητα «ερωτική», μη μπορώντας μήτε να απομακρύνουν αυτόν τον πατέρα μήτε να απαλλαγούν από αυτόν, φθάνουν στην αυτοκτονία. Μόνον η δική τους καταστροφή μπορεί να απαντήσει στην αγωνία να είναι εντελώς κτήμα του άλλου, τη στιγμή μάλιστα που η εφηβεία απαιτεί την απελευθέρωσή τους. Ο φόνος μπορεί, σε μερικές περιπτώσεις, να είναι μια άλλη απελευθερωτική λύση, εκτός και εάν μια ολοκληρωτική υποταγή οδηγήσει σε ομοφυλοφιλική συμπεριφορά.

Γνωρίζουμε ότι δεν υπάρχει στην εκπαίδευση χειρότερη κατάχρηση από τον ψυχολογικό εκβιασμό, ιδιαίτερα την αυταρχική πίεση που ασκούμε στο παιδί, στο όνομα της αγάπης και της αναγνώρισης που μας οφείλει.

Ο πατερναλισμός δεν είναι λιγότερο φοβερός γι' αυτούς που τον ασκούν, γιατί τους κρατά σε εγωκεντρική στάση, σε βαθμό που με αυτόν επιβεβαιώνεται η παντοδυναμία τους πάνω στους άλλους. Κάτω από το κάλυμμα της αγάπης υπάρχει, τις περισσότερες φορές, η επιθυμία να κρατήσουμε τον άλλο υπό την εξάρτησή μας, αυτήν που στηρίζει την πατερναλιστική συμπεριφορά επικαλούμενοι εν ανάγκη ότι πρέπει «να κάνουμε το καλό των άλλων ακόμα κι αν δεν το θέλουν και, εν ανάγκη, εναντίον τους».

Μόνον η γνώση του εαυτού του μπορεί να επιτρέψει στον πατέρα, που φαινομενικά έχει όλες τις καλές προθέσεις αλλά είναι αυταρχικός, να συνειδητοποιήσει τις βαθιές ή κτητικές του τάσεις. Θα μπορέσει έτσι να μειώσει την αυταρχική του ανάγκη και την επιθυμία του να κερδίζει την παθητική υποταγή του παιδιού. Θα μπορέσει να δεχθεί την ιδέα ότι το να μεγαλώνεις ένα παιδί σημαίνει να το οδηγήσεις στην αυτονομία

του, δηλαδή στην προσωπική του ανεξαρτησία. Σημαίνει να αναλάβεις να το χάσεις ως παιδί, πράγμα που σημαίνει ότι το αγαπάς πέρα από τον εαυτό σου.

Η σύγχρονη κοινωνική εξέλιξη, μειώνοντας την αίγλη της πατρικής εξουσίας, μπόρεσε να ενεργοποιήσει τις ασυνείδητες επιθυμίες που σκοπό έχουν να μειωθεί ο ρόλος του πατέρα. Η απαραίτητη χειραφέτηση της γυναίκας και του παιδιού στην οικογενειακή ζωή, η δικαιολογημένη αναγνώριση των δικαιωμάτων τους, έφερε αντίστοιχη μείωση της πατρικής παντοδυναμίας ή, καμιά φορά, οδήγησε στη μείωση της αίγλης του πατέρα. Μερικοί, για να διορθώσουν αυτή την κατάσταση, αναλαμβάνουν τον παιδαριώδη ρόλο του πατέρα - φίλου, αναζητώντας να κατέβουν στο επίπεδο του παιδιού, αντί να του προσφέρουν ένα πρότυπο που να μπορεί να φθάσει. Ένα πρότυπο που θα πρέπει να διαθέτει μεγαλύτερη ωριμότητα απέναντι στην ανωριμότητα του παιδιού.

Είναι σημαντικό, η δημοκρατική ανάπτυξη της οικογένειας να μην ζημιώνει τη δύναμη της πατρικής εικόνας σε ό,τι αυτή πρέπει να αντιπροσωπεύει συμβολικά για τη μητέρα και τα παιδιά ως ψυχολογική δύναμη. Η πείρα όμως δείχνει ότι πολύ συχνά το παιδί αισθάνεται τον πατέρα μέσα από αυτό που νιώθει γι' αυτόν η μητέρα. Εάν, ασυνείδητα, η μητρική επιθετικότητα αρνείται ή μειώνει τον πατέρα, αυτό που μένει στο παιδί είναι η τάση να ακολουθήσει αυτή την άρνηση.

Οι γονείς του Πωλ συζητούν με ειδική παιδαγωγό για τη βοήθεια που μπορούν να του προσφέρουν στο σπίτι. Ο πατέρας πήγε στη συνάντηση παρά την αντίθετη γνώμη της γυναίκας του, η οποία εκτιμά ότι ο άνδρας της «δεν καταλαβαίνει τίποτε από παιδιά». Εξάλλου, λέει: «κάθε φορά που επεμβαίνει κάνει άλλα αντί άλλων». Ο πατέρας, αντίθετα, μοιάζει ικανοποιημένος να του μιλούν για τον γιο του και προτείνει να τον βοηθήσει στις επαναλήψεις του στο σπίτι. Η γυναίκα του όμως επεμβαίνει με βιαιότητα: «Θα τον αποβλακώσεις, δεν θα τον καταλάβεις, θα τον κάνεις να σιχαθεί τη δουλειά του. Εί-

μαι απόλυτα, απόλυτα αντίθετη». Μπροστά σε αυτή την επιθετική στάση, ο πατέρας, θιγμένος, λέει συγκρατώντας το θυμό του: «Καλά, κάνε ό,τι θες με τον γιο σου...»

Θα δούμε, στα επόμενα κεφάλαια, ότι οι περισσότερες μορφές δυσπροσαρμογής και διαταραχής της συμπεριφοράς προέρχονται λίγο ως πολύ από την ένδεια της πατριικής εικόνας. Ένδεια, που η ψυχανάλυση φώτισε σε αυτό που ονόμασε «οιδιπόδειο σύμπλεγμα».* Γιατί, σε αυτή την τριγωνική κατάσταση των σχέσεων του παιδιού με το ζεύγος των γονέων, πρέπει να λυθεί η αγωνία της επιθυμίας, η οποία σκοντάφτει στις απαιτήσεις της συλλογικής πραγματικότητας και στην πατρογονική απαγόρευση της αιμομιξίας.

Πρέπει όμως πρώτα να δούμε την ιδιαίτερη επίδραση της μητέρας στη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού.

2. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

*«Δώστε μου καλές μητέρες, θα σας
φτιάξω έναν καλύτερο κόσμο.»*

(Huxley)

Έχει συχνά υπογραμμισθεί ο αποφασιστικός ρόλος της μητέρας και της ευαισθησίας της στην ανάπτυξη των συναισθημάτων και του χαρακτήρα του παιδιού.

Είναι σωστό όταν λέμε ότι η βιολογική σχέση του εμβρύου, και έπειτα του μωρού, με τη μητέρα έχει ιδιαίτερη σπλαχνική ένταση. Είδαμε όμως, τονίζοντας τον ψυχολογικό ρόλο του πατέρα, πόσο αυτός καθόρισε εν μέρει την ευαισθησία της μητέρας και, κατά συνέπεια, του νεογέννητου.

Πάντως, η σχέση μητέρας - παιδιού διαμορφώνεται από τη μητρική ευαισθησία και κυρίως από αυτό που το παιδί αντι-

προσωπεύει στον μητρικό ψυχισμό. Το παιδί όμως είναι το προϊόν του αρσενικού γεννήτορα στη μητρική κοιλιά. Είναι η ένδειξη μιας συμπληρωματικής σχέσης που οφείλει να είναι αρμονική. Εάν η μητέρα δεν αισθάνεται αυτή τη σχέση με αυτόν τον τρόπο, εάν ένα κομμάτι της ευαισθησίας της έχει φθάσει να απορρίψει ή να αποφύγει, σχεδόν ασυνείδητα, τον άνδρα, τότε εμφανίζεται η δυσαρμονία, την οποία το παιδί νιώθει έντονα μέσα από τη μητέρα του. Γιατί και αυτό το ίδιο, στο βαθμό που είναι προϊόν της σχέσης του ζεύγους, θα βρεθεί απορριμμένο, αιχμαλωτισμένο ή αποκομμένο από τον πατέρα, ακολουθώντας τις συναισθηματικές αντιδράσεις της μητέρας απέναντι σε αυτές τις ίδιες συζυγικές σχέσεις.

Να, για παράδειγμα, μια μητέρα της οποίας η γυναικεία ευαισθησία δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί. Ο αδύναμος και πολύ συνδεδεμένος με την κόρη του πατέρας της, και η ψυχρή και αυταρχική μητέρα της, δεν της επέτρεψαν να κερδίσει την προσωπική της αυτονομία. Αιχμαλωτισμένη από την κτητική τρυφερότητα του πατέρα, και φυλακισμένη στις απαγορεύσεις της μητέρας, δεν μπόρεσε να δεχθεί πλήρως τον εαυτό της και παραμένει αμφίθυμη* απέναντι στη σεξουαλική ζωή. Οι συζυγικές σχέσεις ασυνείδητα ξυπνούν μέσα της αγωνία και απέχθεια. Μερικώς ψυχρή, νιώθει τα παιδιά σαν επιβεβλημένο και εξαντλητικό προϊόν του πατέρα. Αυτό όμως είναι κάτι που δεν μπορεί να το συνειδητοποιήσει. Δηλώνει ότι είναι μια ζεστή μητέρα, που νοιάζεται για τα παιδιά της στον υψηλότερο βαθμό. Συνειδητά, αντιδρά όσο καλύτερα μπορεί ενάντια στην αποστροφή και την επιθετικότητα που κυριαρχούν μέσα της. Αυτά όμως τα ανομολόγητα συναισθήματα διατηρούν την ασυνείδητη ισχύ τους και βαραινουν πολύ στην ευαισθησία των παιδιών. Ο μεγαλύτερος, που έχει ιδιαιτέρως υποφέρει από αυτή την ασυνείδητη μητρική απόρριψη, είναι συνεχώς άρρωστος, αποτυχαίνει στο σχολείο, προφανώς θέλει να τον απορρίψουν και στη «ζωή». Χωρίς να το συνειδητοποιεί, πραγματοποιεί τη μητρική επιθυμία. Δεν πρέπει να υπάρχει. Δεν μπορεί να επιβιώσει παρά μόνον καταδικάζοντας ασυνείδητα τον εαυτό του και απωθώντας την επιθετικότητα που θα τον έφερνε ενάντια στην απειλητική μητρική επιθυμία.

Έτσι, η βαθιά ψυχολογική πραγματικότητα βρίσκεται σε αντίφαση με τη φαινομενική θέληση της μητέρας και του παιδιού. Και οι δυο μιλούν πολύ για την επιθυμία τους να κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν και για την αμοιβαία τους αγάπη. Κατά βάθος, οι λέξεις χρησιμεύουν εδώ μονάχα σαν προστασία ενάντια στις αμοιβαίες καταστροφικές τάσεις. Η αγάπη όμως που εκφράζεται στα λόγια δεν αναπληρώνει ούτε την έλλειψη αγάπης ούτε την ανομολόγητη απόρριψη που βιώνεται σε βάθος.

Η ψυχική λειτουργία της μητέρας

Η μητέρα είναι το κέντρο και το σύνολο σχεδόν των εμπειριών του μωρού, εξίσου σε σωματικό, συναισθηματικό, ψυχικό και διανοητικό επίπεδο. Είναι τροφή (μύζηση και γεύση), ακοή (ήχος), μυρωδιά, κίνηση, χάδι, όραση, γράπωμα, ασφάλεια, ικανοποίηση και ανικανοποίητο. Επειδή αποτελεί το άθροισμα αυτών των αισθήσεων, είναι η ουσιώδης τροφή της πνευματικής ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει ότι η συναισθηματική στάση της μητέρας καθορίζει το όλο κλίμα μέσα στο οποίο ζεί και αναπτύσσεται το νεογέννητο. Όντας ακόμα αδιαμόρφωτο, το μωρό πραγματικά δεν μπορεί να απαντήσει στο περιβάλλον παρά παθητικά, επειδή δεν διαθέτει ένα «εγώ» δομημένο που θα του χρησίμευε για πανοπλία.

Η μητέρα είναι συνεχής πηγή πρόκλησης και ερεθισμάτων. Το παιδί τη νιώθει σαν πηγή ικανοποίησης αλλά και ανικανοποίητου. Η μητέρα είναι που κατευθύνει το μωρό, όχι μόνον προς ό,τι του ταιριάζει αλλά και σε ό,τι ευχαριστεί την ίδια. Και αυτό, πέρα από τη συνειδητή της δράση, εφόσον και η ίδια ανακινείται ασυνείδητα από επιθυμίες, από αποφυγή, από συναισθηματικά εμπόδια τα οποία αποκαλύπτουν μια ασυνείδητη αμοιβαία διάπλαση, μια πολύ βαθιά ανταλλαγή των αισθήσεων.

Αυτή όμως η πρωταρχική επικοινωνία μωρού και μητέρας αν και ψυχικά ακόμα μη επεξεργασμένη, παραμένει μια γλώσσα του σώματος διαφορετική από τη γλώσσα των ενηλίκων. Πόσο μάλλον που σε αυτόν τον πρώτο διάλογο υπάρχει ανισότητα ανάμεσα στο παιδί και στον ενήλικο. Το παιδί δεν μπορεί να επικοινωνήσει παρά μόνον με σημάδια ικανά να μεταφράσουν την εμπειρία του, ενώ από τη μητέρα του δεν παίρνει παρά απαντήσεις που του είναι συχνά ακατανόητες. Επειδή όμως, στη διάρκεια των τριών πρώτων μηνών, δεν υπάρχει επεξεργασμένη αντίληψη λόγω της ψυχικής του ανωριμότητας, δεν έχει παρά κιναισθητικές αισθήσεις, συνάρτηση των εσωτερικών και ψυχο-σωματικών αντιδράσεων. Το «εγώ» θα διαμορφωθεί μόνον μετά τον 3ο μήνα, σε συνάρτηση κυρίως με το συναισθηματικό κλίμα που δημιουργείται από τη μητέρα. Με αυτόν τον τρόπο, καταλαβαίνουμε γιατί η απάντηση στο χαμόγελο, που εμφανίζεται κατά μέσο όρο τον 3ο μήνα, μπορεί να αργήσει, ανάλογα με τις μητρικές αντιδράσεις μέχρι τον 5ο ή ακόμα και τον 6ο μήνα. Εξάλλου, η ίδια η μητέρα αντιδρά ανάλογα με το κοινωνικό και οικογενειακό της περιβάλλον, τις παραδόσεις και την προσωπική της συναισθηματική ωριμότητα.

Η ένταση και το βάθος της συναισθηματικής επικοινωνίας που ενώνει το νεογέννητο με τη μητέρα δημιουργούν μια σχέση αμοιβαίας κτήσης ή, όπως έχει ειπωθεί, «έναν εγωισμό για δύο». Δεν υπάρχει διάλογος δύο διαφοροποιημένων και αυτόνομων όντων, αλλά σύγχυση και αμοιβαία συμμετοχή. Το παιδί νιώθει σαν να αποτελεί τμήμα του μητρικού σώματος. Και η επαγρύπνηση των μητρικών αντιδράσεων συντηρεί αυτή την αίσθηση της ταυτότητας συναισθημάτων.

Σε αυτή τη σχέση, το υποκείμενο αγαπά με απορρόφηση. Οι θρησκείες βλέπουν δικαιολογημένα στη θεία κοινωνία την πιο βαθιά εκδήλωση αγάπης, δηλαδή εκείνη όπου ο άνθρωπος συγγέεται με το αντικείμενο της αγάπης. Και όταν η μητέρα, σε ένα ξέσπασμα τρυφερότητας, λέει στο παιδί «θα σε φάω»,

μεταφράζει αυτή τη συναισθηματική κατάσταση όπου το παιδί επιθυμεί τη συγχώνευση –όχι την αντικειμενική σχέση– στην οποία γίνεται ένα με τη μητέρα, πράγμα που νιώθει με το σώμα του. Και μάλιστα, στον ίδιο βαθμό έντονα, που με τον ζωτικό του παρασιτισμό αισθάνεται τη δική του ύπαρξη μέσα στη μητρική εικόνα.

Γίνεται κατανοητό ότι, μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα, κάθε συναισθηματική διαταραχή της μητέρας δημιουργεί στο παιδί αντιδραστικές διαταραχές. Και ότι μια σημαντική συναισθηματική δοκιμασία περιμένει το παιδί, όταν θα πρέπει να νιώσει τη μητέρα ξεχωριστή από αυτό. Θα είναι η δοκιμασία του συναισθηματικού απογαλακτισμού, που σε γενικές γραμμές συνδέεται με τον τροφικό απογαλακτισμό. Δοκιμασία που θα συμβάλει στην ωρίμανσή του, οδηγώντας το να νιώσει τη μητέρα σαν αντικείμενο που μπορεί κάποτε να χάσει.

Η μητρική ευαισθησία, εξαιτίας της έντασης των δεσμών παιδιού-μητέρας, έχει μια μεγαλύτερη τάση να νιώθει το παιδί σαν αντικείμενο ιδιοκτησίας. Το παιδί βιώνεται έτσι σαν κάποιος που οφείλει να προσφέρει μια συναισθηματική ικανοποίηση αποζημίωσης. Η μητέρα που δεν βρίσκει –παρά την επαρκή ωριμότητα στις σχέσεις της με τους ενήλικους– μια απάντηση στις ανάγκες της, θα έχει ασυνείδητα την τάση να την ζητά από το παιδί. Σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα, το παιδί μπορεί να γίνει αντικείμενο λιβιδινικής ικανοποίησης για τη μητέρα, που η παιδική λήμπιντο θα βιώσει σαν κάποια που θέλει να το γοητεύσει σεξουαλικά.

Το παιδί λοιπόν πριν καν να είναι ο εαυτός του, θα είναι αντικείμενο μητρικών συναισθηματικών χειρισμών. Οι ασυνείδητες επιθυμίες και η επιθετικότητα της μητέρας μπορούν να το αιχμαλωτίσουν, μέχρι του σημείου να το αναγκάσουν να παίξει έναν παθητικό ρόλο. Όπως το παιδί που έλεγε «η μαμά παραπονιέται για τους πονοκεφάλους μου», και για το οποίο οι φόβοι και τα παράπονα της μητέρας είχαν όντως γίνει δικά

του, σε σημείο να εγγράφονται στο σώμα του. Ο Μαρσέλ Προυστ έγραφε στη μητέρα του: «Μου αρέσει περισσότερο να έχω κρίσεις άσθματος και να σου αρέσω παρά να μη σου αρέσω και να μην έχω».

Από αυτή την άποψη, η μητρική ευαισθησία μπορεί να ποικίλλει σημαντικά. Υπάρχει καταρχήν η καλή μητέρα, για την οποία το παιδί είναι πηγή βαθιάς ικανοποίησης. Το νιώθει σαν σάρκα από τη σάρκα της και εισπράττει μια ναρκισσική χαρά. Εάν η θηλυκότητά της είναι πλήρως αναπτυγμένη, υπάρχει ικανοποίηση του «αυτό», του «εγώ» και του «υπερ-εγώ», δηλαδή του συνειδητού και ασυνείδητου επιπέδου ταυτόχρονα.

Υπάρχουν όμως επίσης και μητέρες των οποίων η συναισθηματική ανωριμότητα προκαλεί διαταρακτικές αντιδράσεις. Υπάρχουν καταρχήν αυτές που δεν δέχονται το παιδί και ασυνείδητα το απορρίπτουν. Έπειτα, εκείνες που νιώθουν ένοχες για τη μισητή τους απόρριψη και δοκιμάζουν γι' αυτό αγωνία. Στη συνέχεια, εκείνες των οποίων η συναισθηματική αστάθεια προκαλεί αλλαγή διάθεσης, που κυμαίνεται από τα ακραία χαϊδολογήματα έως την επιθετική εχθρότητα. Και τέλος, αυτές που μένουν αδιάφορες και εγκαταλείπουν συναισθηματικά το παιδί τους.

Ο Δρ. Σπίτς μας έδωσε χρήσιμες επεξηγήσεις για τις συνέπειες αυτών των διαφορετικών μητρικών συμπεριφορών. Η συναισθηματική εγκατάλειψη που συνοδεύεται από παρατεταμένο χωρισμό δημιουργεί στο βρέφος κατάθλιψη, που μπορεί να φθάσει μέχρι το μαρασμό και το θάνατο. Αντίθετα, το αγχώδες και υπερβολικό ενδιαφέρον (solicitation) μπορεί να προκαλέσει πεπτικές διαταραχές.

Στον παρακάτω πίνακα, έχουμε σε περίληψη τα αποτελέσματα της διαταραγμένης συμπεριφοράς πάνω στο παιδί:

*Νοσηρές μητρικές στάσεις**Αρρώστιες του παιδιού*

Παθητική απόρριψη
Ενεργητική απόρριψη

Κώμα του νεογέννητου
Εμετοί και αναπνευστικές
ασθένειες

Υπερβολικό αγχώδες ενδιαφέρον
Αγωνία που κρύβει εχθρότητα
Ταλάντευση ανάμεσα σε
χαϊδολογήματα και εχθρότητα

Κολικοί του πρώτου τριμήνου
Έκζεμα
Υπερκινητικότητα (λικνίσματα)

Κυκλοθυμικές εκρήξεις
Συνειδητά απωθημένη εχθρότητα

Παιγνίδια με τα κόπρανα
Επιθετική υπερθυμία
(hyperthymie)

Μερική συναισθηματική στέρηση
Ολική συναισθηματική στέρηση

Κατάθλιψη
Μαρασμός

Η μητρική ένδεια, εάν είναι ολική και παρατεταμένη σε ένα δεδομένο στάδιο της ανάπτυξης, μπορεί να προκαλέσει ανεπανόρθωτες φθορές. Και αυτό γιατί, το παιδί τη βιώνει σε μια στιγμή της διαμόρφωσης του «εγώ» το οποίο, αργότερα, θα βρισκείται σε ένα διαφορετικό πλαίσιο της εξέλιξης. Φαίνεται ότι είναι η περίπτωση των παιδιών-λύκων. Η διακοπή της ωρίμανσής τους στην πρώιμη παιδική ηλικία, μετά από την εγκατάλειψη, δεν μπορεί πια να συμπληρωθεί εντελώς, όταν φθάνουν σε πιο προχωρημένη ηλικία. Και αυτό, ανεξάρτητα από την ποιότητα των φροντίδων που τους παρέχονται αργότερα.

Επειδή η μητέρα είναι πηγή κάθε ζωής για το μωρό, η εξαφάνισή της, εάν δεν αντικατασταθεί, έχει συνέπειες ανάλογες ενός θανάτου.

Η σύγχυση είναι ολοκληρωτική για το παιδί που δεν έχει σχηματισμένο ακόμα «εγώ», και υπάρχει χωρίς στήριγμα μέσα στην ασυναρτησία των κατακερματισμένων του αισθήσεων. Για το μωρό, του οποίου η διαθεσιμότητα δεν έχει ακόμα τρόπο να προστατευθεί, η απώλεια της μητέρας αντιστοιχεί με το γκρέμισμα του κόσμου.

Ο ματερναλισμός

*«Αγαπώ πολύ περισσότερο τη μαμά μου από
τότε που δεν μου ζητάει πια να την αγαπώ.»*

(Ένα παιδί)

Δεν μπορούμε να μπούμε εδώ στις ψυχολογικές λεπτομέρειες αυτών των διαταραγμένων σχέσεων. Θεωρούμε όμως χρήσιμο να επιμείνουμε σε μία πλευρά αρκετά διαδεδομένη της μητρικής ευαισθησίας. Πρόκειται για τη μητρική κτητική αγάπη, όπου το παιδί κινδυνεύει να πνιγεί από αυτή την κτητική σχέση που ονομάσαμε «ματερναλισμό», κατ' αναλογία με τον πατερναλισμό.

Το χαρακτηριστικό της κτητικής αγάπης είναι να αγαπά κτητικά και επομένως εγωιστικά. Η μητέρα που αγαπά με τρόπο κτητικό θέλει ασυνείδητα να υποτάξει το παιδί στα συναισθήματά της, να το κάνει υπόδουλο των απαιτήσεών της ή των απόψεών της. Περιμένει να πάρει από το παιδί μια απόδειξη αγάπης, υπακοής, υποταγής, στοργής. Το αγαπά για τις ικανοποιήσεις που μπορεί να της δώσει και όχι για το ίδιο. Δεν μπορεί να το δεχθεί ως ξεχωριστή προσωπικότητα που καλείται να επιβεβαιωθεί αυτόνομα, και που συνεπώς είναι διαφορετική από αυτήν. Χωρίς να το γνωρίζει, οι μη ικανοποιήσεις της δικής της παιδικής ηλικίας, οι ανώριμες επιθυμίες της είναι αυτές που αιχμαλωτίζουν το παιδί και το χρησιμοποιούν επενδύοντάς το με τη συναισθηματική τους παντοδυναμία. Το παιδί επενδυμένο έτσι με τις μητρικές επιθυμίες δεν μπορεί να αναλάβει τη δική του φυλετικοποιημένη αυτονομία.

Τις περισσότερες φορές, αφηνιάζουμε έντονα την κτητική μητέρα όταν θέλουμε να την κάνουμε να συνειδητοποιήσει τον εγωισμό της και τον αρχαϊσμό της συναισθηματικής της συμπεριφοράς. Ο δεσποτικός, άγρυπνος και απαιτητικός χαρακτήρας της άπληστης αγάπης της δίνει εύκολα λαβή για σύγ-

χυση. Επικαλείται την αγάπη της ως απόδειξη του αληθινού της δεσίματος και την αντιπαραβάλλει με την αδιαφορία άλλων συγγενών, όπως για παράδειγμα του πατέρα ο οποίος, συγκρινόμενος μαζί της, μπορεί να φανεί ψυχρός. Θεωρεί λοιπόν τον εαυτό της ως μια μητέρα που αγαπά και είναι εξαιρετικά αφοσιωμένη, ακριβώς όπως αυτοί που ασκούν τον πατερναλισμό και κρύβουν τον εγωκεντρισμό τους κάτω από τις εκδηλώσεις συμπάθειας.

Η κτητική αγάπη, μέσα από την οποία εκφράζονται οι ανικανοποίητες επιθυμίες του ενήλικου, κάνει πρακτικά αδύνατη μια υγιή παιδαγωγική δράση. Πράγματι, η μητέρα, υπακούοντας στα δικά της ασυνείδητα συναισθήματα, δεν μπορεί να μπει στη θέση του παιδιού. Δύσκολα λοιπόν μπορεί να το καταλάβει και να το βοηθήσει στην εξέλιξή του. Νιώθει σαν προσωπική προσβολή τα λάθη του και επομένως αντιδρά σαν τα λάθη του να κατευθύνονταν εναντίον της. Έχει την τάση να κάνει το παιδί αντικείμενο ικανοποίησης των επιθυμιών της. Όλη η συμπεριφορά λοιπόν του παιδιού βρίσκεται έτσι «ευαισθητοποιημένη» από τις σχέσεις με τη μητέρα του. Ακόμα και οι πιο οργανικές ή οι πιο στοιχειώδεις λειτουργίες όπως το φαγητό, η ούρηση, η αφόδευση, το ντύσιμο, η δουλειά, η άσκηση οποιασδήποτε κινησιακής δραστηριότητας, γίνονται μέσα για να ευχαριστήσουν, να εκδικηθούν ή να διατηρήσουν τη μητέρα. Και γνωρίζουμε τους ψυχολογικούς εκβιασμούς που μπορεί να προκύψουν, με πρώτο και καλύτερο τον εκβιασμό με αφορμή την τροφή. «Θέλω 3 ώρες να το κάνω να φάει», λέει η μητέρα... Κάθε σύγκρουση και κάθε αντίθεση σε αυτή τη συναισθηματική δικτατορία θα μεταφραστούν λοιπόν σε διαταραχές ή σε αναστολές της δραστηριότητας και των λειτουργιών του παιδιού. Και, κατά συνέπεια, η προσωπική του ψυχική δομή θα απειληθεί και θα κατακερματισθεί.

Η αυταρχική μητέρα δεν μπορεί να αποσυνδέσει τη μητρική αγάπη από τον εαυτό της, επειδή δεν μπορεί να βρει επαρ-

κή ικανοποίηση στις ενήλικες σχέσεις της. Αντί, λοιπόν, να βοηθήσει το παιδί να απελευθερωθεί από αυτήν, το κολλά περισσότερο πάνω της. Με αυτή την έννοια, κάνει αντι-αγωγή – γιατί μεγαλώνω ένα παιδί σημαίνει ότι το συνηθίζω σταδιακά να ζήσει χωρίς εμένα.

Αντίθετα, η ασυνείδητα ασφαλής μητέρα, η οποία αγαπά με δοτική και υγιή αγάπη, μπορεί να νιώσει το παιδί της σαν ένα σκοπό, όχι σαν ένα μέσο. Οι προσωπικές της ικανοποιήσεις έρχονται μετά από εκείνες του παιδιού και γεννιώνται από την όλο κατανόηση χαρά που νιώθει από την ολοκλήρωσή του και τη σταδιακή επιβεβαίωση του εαυτού του. Είναι ικανή να αγαπήσει το παιδί πέρα από τον εαυτό της, γιατί μπορεί, λόγω της ωριμότητάς της, να ζήσει μια ικανοποιητική ενήλικη συναισθηματική ζωή.

Πολύ συχνά, η αυταρχική μητρική αγάπη εκφράζεται με ακραία σχολαστικότητα. Το παιδί γίνεται αντικείμενο συνεχών ενασχολήσεων. Οι διανοούμενες μητέρες, που στο σπίτι τους οι πνευματικές ικανότητες, η τάξη, η ακρίβεια, η μέθοδος η έννοια της διατροφικής και υγιεινής ισορροπίας υπερτερούν του αυθορμητισμού, τείνουν να αγαπούν με αυτόν τον ανήσυχο ή αυταρχικό τρόπο. Μεγάλος αριθμός ανορεξικών παιδιών έχουν μητέρες των οποίων το μητρικό ένστικτο είναι διαταραγμένο με αυτόν τον τρόπο. Το μοναχοπαιδί, που συγκεντρώνει όλη τη μητρική ευαισθησία, είναι συχνά το θύμα της. Το ίδιο συμβαίνει με το υιοθετημένο παιδί, γιατί η μητέρα που το υιοθετεί πολλαπλασιάζει τις επεμβάσεις της, προκειμένου να κατευνάσει το φόβο της πως δεν στέκεται στο ύψος του μητρικού της ρόλου. Μερικές θετές μητέρες έχουν την ίδια τάση να είναι υπερβολικά σχολαστικές. Επειδή το υιοθετημένο, ορφανό, ή θύμα του διαζυγίου των γονέων του παιδί νιώθει ασυνείδητα ανασφαλές, αντιδρά με μεγαλύτερη επιθετικότητα απέναντι στη θετή μητέρα. Όταν λοιπόν την προκαλούν έτσι, απαντά και εκείνη στον ίδιο τόνο.

κή ικανοποίηση στις ενήλικες σχέσεις της. Αντί, λοιπόν, να βοηθήσει το παιδί να απελευθερωθεί από αυτήν, το κολλά περισσότερο πάνω της. Με αυτή την έννοια, κάνει αντι-αγωγή – γιατί μεγαλώνω ένα παιδί σημαίνει ότι το συνηθίζω σταδιακά να ζήσει χωρίς εμένα.

Αντίθετα, η ασυνείδητα ασφαλής μητέρα, η οποία αγαπά με δοτική και υγιή αγάπη, μπορεί να νιώσει το παιδί της σαν ένα σκοπό, όχι σαν ένα μέσο. Οι προσωπικές της ικανοποιήσεις έρχονται μετά από εκείνες του παιδιού και γεννιώνται από την όλο κατανόηση χαρά που νιώθει από την ολοκλήρωσή του και τη σταδιακή επιβεβαίωση του εαυτού του. Είναι ικανή να αγαπήσει το παιδί πέρα από τον εαυτό της, γιατί μπορεί, λόγω της ωριμότητάς της, να ζήσει μια ικανοποιητική ενήλικη συναισθηματική ζωή.

Πολύ συχνά, η αυταρχική μητρική αγάπη εκφράζεται με ακραία σχολαστικότητα. Το παιδί γίνεται αντικείμενο συνεχών ενασχολήσεων. Οι διανοούμενες μητέρες, που στο σπίτι τους οι πνευματικές ικανότητες, η τάξη, η ακρίβεια, η μέθοδος η έννοια της διατροφικής και υγιεινής ισορροπίας υπερτερούν του αυθορμητισμού, τείνουν να αγαπούν με αυτόν τον ανήσυχο ή αυταρχικό τρόπο. Μεγάλος αριθμός ανορεξικών παιδιών έχουν μητέρες των οποίων το μητρικό ένστικτο είναι διαταραγμένο με αυτόν τον τρόπο. Το μοναχοπαιδί, που συγκεντρώνει όλη τη μητρική ευαισθησία, είναι συχνά το θύμα της. Το ίδιο συμβαίνει με το υιοθετημένο παιδί, γιατί η μητέρα που το υιοθετεί πολλαπλασιάζει τις επεμβάσεις της, προκειμένου να κατευνάσει το φόβο της πως δεν στέκεται στο ύψος του μητρικού της ρόλου. Μερικές θετές μητέρες έχουν την ίδια τάση να είναι υπερβολικά σχολαστικές. Επειδή το υιοθετημένο, ορφανό, ή θύμα του διαζυγίου των γονέων του παιδί νιώθει ασυνείδητα ανασφαλές, αντιδρά με μεγαλύτερη επιθετικότητα απέναντι στη θετή μητέρα. Όταν λοιπόν την προκαλούν έτσι, απαντά και εκείνη στον ίδιο τόνο.

Η υπερβολική σχολαστικότητα είναι ιδιαίτερα φανερή στη μητέρα του ανάπηρου παιδιού. Αυτή η σχολαστικότητα κρύβει συχνά επιθετικότητα και ασυνείδητη ευχή θανάτου για το παιδί, το οποίο πληγώνει την υπερηφάνεια και προκαλεί τη μητρική ενοχή. Αυτή η ασυνείδητη επιθετικότητα εκφράζεται μέσα από τη χροιά της φωνής, τις κινήσεις, τον τρόπο που πρέπει να αμείβει ή να στερεί και που το παιδί διαισθάνεται έντονα. Το παιδί αποδέχεται έκτοτε τη μητρική επανορθωτική υπερπροστασία, περισσότερο για να προστατευθεί από την ασυνείδητη απόρριψη παρά από πραγματική ανάγκη.

Κατά βάθος, τα περισσότερα ανάπηρα παιδιά ζουν το μειονέκτημά τους μέσα από το συναίσθημα που τρέφει για την αναπηρία τους το περιβάλλον. Η μητέρα είναι κυρίως αυτή που ζει το μειονέκτημα του παιδιού και η οποία, με όσμωση, το δηλητηριάζει με το συναίσθημα της αναπηρίας.

3. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΖΕΥΓΟΥΣ

Ο πατέρας και η μητέρα επηρεάζουν το παιδί όχι μόνον με την ατομική του συμπεριφορά ο καθένας, αλλά και με τη φύση των συζυγικών τους σχέσεων. Εξάλλου, εφόσον, όπως είδαμε, ο βαθμός της συναισθηματικής ωριμότητας του ενηλίκου προσδιορίζεται από την αποδοχή σε βάθος του ανδρικού ή γυναικείου σεξουαλικού του ρόλου, η συμπεριφορά του ενός και του άλλου είναι αλληλένδετες. Αυτή η ωριμότητα τους κάνει αρμονικά συμπληρωματικούς.

Η δυσαρμονία έρχεται, όταν βαθιές ανασφάλειες δημιουργούν αγωνία και επιθετικότητα, οι ασυνείδητες αγχώδεις αντιδράσεις τροφοδοτούν συγκρούσεις και το παιδί αντιλαμβάνεται τις συγκρουόμενες σχέσεις των γονέων. Η εικόνα της μητέρας και του πατέρα θα βιωθούν σαν η μία να απειλεί την άλλη.

Και εδώ ακόμα, η πείρα επιβεβαιώνει ότι η διχόνοια στο

ζεύγος διαταράσσει το παιδί. Τα τρία τέταρτα των παιδιών που υποφέρουν από δυσκολίες χαρακτήρα και συμπεριφοράς έχουν γονείς σε διάσταση. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις αντικοινωνικών και επιθετικών παιδιών, διαπιστώνουμε ότι τα παιδιά αυτά γνώρισαν την οικογενειακή σχέση μόνον μέσα από τη βία και την επιθετικότητα που έβαζαν τον ένα γονέα εναντίον του άλλου. Έκτοτε, η ανθρώπινη σχέση, η σχέση του άνδρα και της γυναίκας και κάθε σεξουαλική σχέση θα στερούνται την αγάπη και την τρυφερότητα, για να μείνει στο τέλος μια επικίνδυνη και απειλητική εχθρότητα.

Το παιδί, προϊόν της σχέσης των γονέων, βιώνεται από αυτούς με τα ίδια συναισθήματα που τρέφουν αυτοί για τη διχονοιά τους. Για παράδειγμα, η μητέρα μπορεί να απορρίψει το παιδί, προϊόν του πατέρα ή, αντίθετα, να προσπαθήσει να το στρέψει εναντίον του. Θα προσπαθήσει να καταδικάσει μέσα στο παιδί ό,τι θυμίζει τον πατέρα, και πρώτα από όλα την ανδρική του φύση. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να καταστρέψει στο γιο της κάθε πιθανότητα επιβεβαίωσης της ανδρικής του φύσης ή να δημιουργήσει στην κόρη της εχθρότητα ενάντια στον άνδρα.

Ο πατέρας, από την πλευρά του, μπορεί να αναζητά είτε να αιχμαλωτίσει το παιδί είτε να το απορρίψει ως προσκολλημένο στη μητέρα. Είχαμε την ευκαιρία να παραθέσουμε πολλές περιπτώσεις αυτής της πατρικής ή μητρικής συμπεριφοράς. Είναι εύκολο να καταλάβουμε πόσο η συνύπαρξη στο ζευγάρι αυτών των δύο μορφών συμπεριφοράς μπορεί να διαταράξει τη βαθιά ευαισθησία ενός παιδιού. Η εκμάθηση της ανθρώπινης σχέσης δοκιμάζεται αναγκαστικά από αυτό και το παιδί, που πρέπει κιόλας να αντιμετωπίσει τις δικές του φαντασιώσεις, τις βλέπει να γίνονται έτσι ακόμα πιο αγχώδεις. Στην ανασφάλεια των ανικανοποίητων ασυνείδητων επιθυμιών προστίθεται η ανασφάλεια ενός ανθρώπινου χώρου, όπου κυριαρχούν επιθετικότητα και αμοιβαίες απορρίψεις.

Αυτές οι καταστάσεις αγγίζουν μια αγχώδη δύναμη ιδιαίτε-
ρως σοβαρή όταν οι δύο γονείς ψάχνουν να χρησιμοποιήσουν
το παιδί, για να στραφούν επιθετικά προς το σύντροφό τους.

Ας δούμε την περίπτωση του κυρίου και της κυρίας Ζακ που βρί-
σκονται σε διάσταση. Τα δύο παιδιά, -δύο αγόρια 11 και 13 χρονών-
τα εμπιστεύθηκαν στον πατέρα· η μητέρα όμως είχε το δικαίωμα να
τα επισκέπτεται, κάνοντας προσπάθειες ταυτόχρονα να πάρει από
τον πατέρα την επιμέλεια των παιδιών. Μια μέρα που τα παιδιά την
επισκέφθηκαν, εκείνη αρνείται να τα στείλει στον πατέρα. Έπειτα,
δέχεται να στείλει τελικά τον μικρότερο, για να κρατήσει τον μεγάλο,
έχοντας βέβαια προσπαθήσει προηγουμένως για πολύ να στρέψει
τον μικρό ενάντια στον πατέρα του. Ο πατέρας ζητά από τη δικαιο-
σύνη την επιστροφή του μεγάλου. Ο δικαστής επικαλείται τη βοή-
θεια ειδικών. Η σπαρακτική κατάσταση των παιδιών κρατά έτσι
πολλά χρόνια.

Το αποτέλεσμα είναι μια επιδείνωση της συναισθηματικής ισορρο-
πίας των δύο παιδιών. Πριν από το διαζύγιο ήταν ήδη εύθραυστα, ε-
ξαιτίας της ασυνείδητης δυσαρμονίας των γονέων, της κτητικής και
αποπνικτικής τάσης της μητέρας, της αγχώδους επιθετικότητας ενός
απορριμμένου και λίγο σίγουρου για τον εαυτό του πατέρα, που πα-
ρέπεε ανάμεσα στη γοητεία και στο θυμό.

Το διαζύγιο και η ανοιχτή σύγκρουση περιορίζαν τα παιδιά σε ρό-
λους παθητικών αντικειμένων, που διεκδικούσαν οι δύο σύζυγοι. Το
επιθετικό μίσος της μητέρας τα χρησιμοποιεί για να χτυπήσει τον πα-
τέρα, και αντίστροφα. Και οι δύο προσπαθούν να φωλιάσει στην ευ-
αισθησία των παιδιών το μίσος ενάντια στον ή στην πρώην σύζυγο.
Ο μεγάλος γιος, αγχώδης, δεν μπορεί πια να δουλέψει στο σχολείο.
Έχει εφιάλτες στους οποίους κυριαρχούν θέματα ακρωτηριασμού ή
βίαιου θανάτου. Η μητρική επήρεια ήταν πιο δυνατή σ' αυτόν. Φο-
βάται και απορρίπτει τον πατέρα του. Η οιδιποδειακή κατάσταση
δεν μπόρεσε να λυθεί. Το παιδί την αρνείται, χρησιμοποιώντας την
απόρριψη του πατέρα από τη μητέρα. Κυριαρχούν ομοσεξουαλικές
φαντασιώσεις, όπου το παιδί απαρνείται τον δικό του ανδρισμό από
αδυναμία να ταυτισθεί με την πατρική εικόνα και να αποκηρύξει τη
μητρική καθήλωση. Αφού μια ψυχανάλυση δεν ήταν δυνατή, η πα-
θητική ομοσεξουαλική συμπεριφορά θα πρέπει να φανεί καθαρότε-
ρα στην εφηβεία.

Όσο για το δεύτερο παιδί, επειδή ήταν λιγότερο επηρεασμένο από τη μητέρα, στράφηκε περισσότερο προς τον πατέρα, αλλά με μια δυνατή συναισθηματική αμφιθυμία. Νιώθει την ανθρώπινη σχέση σαν αμοιβαία επίθεση, χωρίς αγάπη ούτε τρυφερότητα. Επιθετικός και ασταθής, το σκάει από το σπίτι. Η ματαίωσή του σε μητρικό επίπεδο μεταφράζεται με μικροκλοπές – κλοπές συναισθηματικής αποξήμωσης. Ψάχνει με ψυχαναγκαστικό αναντιστάσιμο να κατευνάσει τη ματαιωμένη λιβιδινική φόρτιση. Η κοινωνική μη προσαρμογή του επιβεβαιώνεται. Οι σχέσεις του με τους άλλους είναι από εδώ και στο εξής φορτωμένες με συναισθήματα ανασφάλειας, τα οποία εκδηλώνονται στο οικογενειακό κλίμα. Προβλέπεται μια παραβατική συμπεριφορά.

Αναμφίβολα, πρόκειται εδώ για οριακή περίπτωση. Υπάρχει όμως όλη η ποικιλία των ενδιάμεσων περιπτώσεων όπου, η συναισθηματική δυσαρμονία των γονέων, κρυμμένη κάτω από επιφανειακή συμφωνία, εκδηλώνεται απέναντι στα παιδιά πολύ περισσότερο από όσο φανταζόμαστε. Αναπόφευκτα, το παιδί βιώνεται σαν μέρος των συζύγων και επομένως κομμάτι της δυσαρμονίας τους. Γι' αυτό, καμία ψυχοθεραπεία παιδιού δεν μπορεί να είναι πλήρως αποτελεσματική, εάν το γονεϊκό ζεύγος δεν συμφωνεί να αρχίσει. Το παιδί μπορεί να αναπλασθεί εσωτερικά, μόνον εάν βρεθεί αντιμέτωπο με τις πατρικές και μητρικές εικόνες πάνω στις οποίες δομήθηκε και τις οποίες έχει ενσωματώσει. Το διασπασμένο ζεύγος, όπου η επιθετικότητα έχει καταστρέψει τη συζυγική ενότητα, καταστρέφει την ίδια στιγμή το παιδί, προϊόν αυτής της ένωσης.

Η βαθιά προσωπικότητα του πατέρα και της μητέρας μέσα στη συζυγική σχέση, επιβεβαιώνεται και στοιχίζει στο παιδί. Η ανησυχητική επίδραση των διασπασμένων ζευγών επιδεινώνεται συχνά από το γεγονός ότι οι ασυνείδητες επιθυμίες καθόρισαν εν μέρει την επιλογή του συντρόφου. Για παράδειγμα, ένας άνδρας, ασυνείδητα εχθρικός προς τη γυναίκα, διαλέγει μια σύντροφο που και η ίδια είναι εχθρική προς τη σεξουαλικότητα και τον άνδρα. Μια άλλη γυναίκα με ανδροπρεπή τά-

ση θα αναζητήσει έναν παθητικό άνδρα με μαζοχιστικές* τάσεις ή το αντίθετο. Η γυναίκα που «κρατάει τα ηνία» διαλέγει γενικώς έναν άνδρα που είναι, ασυνείδητα σχεδόν, ομοφυλόφιλος.

Για να το πούμε αλλιώς, η δημιουργία του ζεύγους μπορεί να καθορισθεί από την ασυνείδητη αναζήτηση μιας νευρωτικής σχέσης. Η επιλογή εδώ υπακούει στις μη εκφρασμένες επιθυμίες των οποίων φορείς είναι ο πατέρας και η μητέρα: τα πάντα συμβαίνουν σαν κάθε σύζυγος να έψαχνε στον άλλο τη συμπληρωματική του νεύρωση.

Αυτή η ασυνείδητη επιλογή μπορεί να είναι συγκαλυμμένη. Ας δούμε το παράδειγμα ενός ζεύγους που αναφέρει ο Δρ. Λαφόργκ: «Ο σύζυγος σε υψηλή θέση. Η σύζυγος νέα, τη ζηλεύουν για την ομορφιά της, τα πλούτη της, τις σχέσεις της. Και οι δύο χαίρουν μεγάλης φήμης. Η νεαρή σύζυγος πιστεύει ότι την αγαπούν, το ίδιο και ο σύζυγος. Στη συνέχεια, ο σύζυγος ανακαλύπτει ότι έχει μια καρδιακή ασθένεια. Τρέχει από τον ένα γιατρό στον άλλο. Του βρίσκουν μια ταχυκαρδία. Καταλήγει στο ότι πρέπει να φυλάγεται και να αραιώσει τις σεξουαλικές σχέσεις με τη γυναίκα του. Θεωρεί τον εαυτό του άρρωστο. Η νεαρή σύζυγος, παρότι λέει στους γύρω της πόσο την αγαπά ο σύζυγός της, παραδέχεται σε έναν έμπειρο γιατρό ότι δεν ένωσε ποτέ σεξουαλική ικανοποίηση με τον άνδρα της. Όταν της ζητούν να γίνει πιο ακριβής, λύνεται σε κλάματα και ομολογεί ότι πλήττει και είναι δυστυχημένη. Συναντάτε τον σύζυγο και βρισκόσθε απέναντι σε έναν αγχώδη άνθρωπο, τον οποίον έπεισαν ότι πάσχει από καρδιακό νόσημα, έναν άνδρα ομοφυλόφιλο που αντιπαθεί τις γυναίκες.

Μελετάτε τη γυναίκα με περισσότερη προσοχή και αντιλαμβάνεσθε ότι και αυτή έδρασε εντελώς ασυνείδητα επιλέγοντας τον σύζυγό της, ώστε το θέμα του έρωτα να μην τίθεται, εφόσον η ίδια αντιπαθεί τους άνδρες. Νά 'μαστε λοιπόν μπροστά σε δύο εχθρούς, που δεμένοι στα δεσμά του γάμου συνήθισαν να παίζουν μεταξύ τους θέατρο. Παίζουν ότι είναι ένα ευτυχισμένο ζευγάρι και απατώνται οι ίδιοι -χωρίς να το συνειδητοποιούν- όπως απατούν όλο τον κόσμο».

ση θα αναζητήσει έναν παθητικό άνδρα με μαζοχιστικές* τάσεις ή το αντίθετο. Η γυναίκα που «κρατάει τα ηνία» διαλέγει γενικώς έναν άνδρα που είναι, ασυνείδητα σχεδόν, ομοφυλόφιλος.

Για να το πούμε αλλιώς, η δημιουργία του ζεύγους μπορεί να καθορισθεί από την ασυνείδητη αναζήτηση μιας νευρωτικής σχέσης. Η επιλογή εδώ υπακούει στις μη εκφρασμένες επιθυμίες των οποίων φορείς είναι ο πατέρας και η μητέρα: τα πάντα συμβαίνουν σαν κάθε σύζυγος να έψαχνε στον άλλο τη συμπληρωματική του νεύρωση.

Αυτή η ασυνείδητη επιλογή μπορεί να είναι συγκαλυμμένη. Ας δούμε το παράδειγμα ενός ζεύγους που αναφέρει ο Δρ. Λαφόργκ: «Ο σύζυγος σε υψηλή θέση. Η σύζυγος νέα, τη ζηλεύουν για την ομορφιά της, τα πλούτη της, τις σχέσεις της. Και οι δύο χαίρουν μεγάλης φήμης. Η νεαρή σύζυγος πιστεύει ότι την αγαπούν, το ίδιο και ο σύζυγος. Στη συνέχεια, ο σύζυγος ανακαλύπτει ότι έχει μια καρδιακή ασθένεια. Τρέχει από τον ένα γιατρό στον άλλο. Του βρίσκουν μια ταχυκαρδία. Καταλήγει στο ότι πρέπει να φυλάγεται και να αραιώσει τις σεξουαλικές σχέσεις με τη γυναίκα του. Θεωρεί τον εαυτό του άρρωστο. Η νεαρή σύζυγος, παρότι λέει στους γύρω της πόσο την αγαπά ο σύζυγός της, παραδέχεται σε έναν έμπειρο γιατρό ότι δεν ένωσε ποτέ σεξουαλική ικανοποίηση με τον άνδρα της. Όταν της ζητούν να γίνει πιο ακριβής, λύνεται σε κλάματα και ομολογεί ότι πλήττει και είναι δυστυχημένη. Συναντάτε τον σύζυγο και βρίσκεστε απέναντι σε έναν αγχώδη άνθρωπο, τον οποίον έπεισαν ότι πάσχει από καρδιακό νόσημα, έναν άνδρα ομοφυλόφιλο που αντιπαθεί τις γυναίκες.

Μελετάτε τη γυναίκα με περισσότερη προσοχή και αντιλαμβάνεστε ότι και αυτή έδρασε εντελώς ασυνείδητα επιλέγοντας τον σύζυγό της, ώστε το θέμα του έρωτα να μην τίθεται, εφόσον η ίδια αντιπαθεί τους άνδρες. Νά 'μαστε λοιπόν μπροστά σε δύο εχθρούς, που δεμένοι στα δεσμά του γάμου συνήθισαν να παίζουν μεταξύ τους θέατρο. Παίζουν ότι είναι ένα ευτυχισμένο ζευγάρι και απατώνται οι ίδιοι -χωρίς να το συνειδητοποιούν- όπως απατούν όλο τον κόσμο».

Σε αυτές τις συνθήκες, το παιδί καλείται να παίξει έναν ρόλο μέσα στη νεύρωση του ζεύγους. Το ασυνείδητο του παιδιού, όπως είδαμε, μαγνητοφωνεί με ακρίβεια και ένταση εκπληκτική τις ασυνείδητες εντάσεις των γονέων, σε τέτοιο σημείο που κάποιος μίλησε για «οικογενειακό συλλογικό ασυνείδητο». Πράγμα που θα δικαιολογούσε το αστείο: «Στα οικογενειακά γεύματα καλύτερα οι συγγενείς να μην τρώγονται μεταξύ τους».

Για κάποια μητέρα, το παιδί μπορεί να είναι ταυτόχρονα καταφύγιο και όπλο ενάντια στον σύζυγό της. Για κάποιον πατέρα, το παιδί θα είναι αντικείμενο αγάπης που θα διεκδικεί η ζηλιάρα μητέρα ή αντικείμενο που ο ίδιος θα προσπαθεί να απορρίψει από επιθετικότητα προς τη σύζυγο.

Ένα ευνοϊκό οικογενειακό κλίμα μπορεί να χαλάσει μετά από ένα πένθος. Κυρίως, εάν ο θάνατος ενός γονέα έρχεται τη στιγμή που τα παιδιά δεν έχουν ακόμα ξεπεράσει και λύσει την οιδιποδειακή κατάσταση. Η πραγματικότητα του θανάτου, επαναδραστηριοποιώντας τις ασυνείδητες επιθετικές επιθυμίες και φαντασιώσεις του παιδιού, τους δίνει καινούρια δύναμη, που μπορεί να ξεπεράσει τη δύναμη αντίστασης του «εγώ».

Η αγχωτική ενοχή που έρχεται σαν επακόλουθο μπορεί να κάνει δύσκολη για το παιδί τη λύση της οιδιποδειακής κατάστασης. Ο δεύτερος γάμος, επαναδραστηριοποιώντας τα ασυνείδητα συναισθήματα ενοχής, θα δημιουργήσει επίσης τεταμένες και επιθετικές καταστάσεις. Ο θετός πατέρας ή η θετή μητέρα μπορεί να επενδυθούν με επιθετικά συναισθήματα και μάλιστα να γίνουν, με προβολή, ένοχοι οικογενειακού δράματος και ρήξης του γονεϊκού ζεύγους.

Έτσι συνέβη με το παιδί των 9 χρόνων που, από τότε που ξαναπαντρεύτηκε η μητέρα του, μεταξύ άλλων διαταραχών, είχε εφιάλτες όπου ο πατριός του σκότωνε τον πατέρα του. Η θεραπεία κάνει να φανεί ότι είχε προβάλει πάνω στον θετό πατέρα τις δικές του ασυνείδητες επιθετικές ορμές απέναντι στον πατέρα του. Ο θάνατος του

τελευταίου, όταν το παιδί ήταν 5 χρονών, είχε δημιουργήσει μέσα του μια αγωνία ενοχής και θανάσιμης απειλής για τον ίδιο.

Γεγονός που κατέστησε ανυπόφορη την οιδιποδειακή κατάσταση. Με την προβολή της επιθετικότητας πάνω στον πατριό, απελευθερωνόταν από τη δική του ενοχή. Ο πατριός, παρά την επιθυμία του να γίνει αποδεκτός από το παιδί, δεν μπορούσε να εμποδίσει τον εαυτό του να μην αντιδρά επιθετικά στην εχθρότητα του παιδιού. Η μητέρα υπέφερε από αυτή την κατάσταση, νιώθοντας ενοχή η ίδια απέναντι στο παιδί και στον δεύτερο σύζυγό της. Το οικογενειακό κλίμα ξυπνούσε έτσι τις πιο βαθιές ασυνείδητες ανασφάλειες κάθε μέλους της οικογένειας.

Αυτό που κάνει πιο αρρωστημένη τη διαταρακτική επίδραση της οικογένειας είναι ότι δεν μπορεί να εκφρασθεί με λόγια, επειδή δημιουργήθηκε από απωθημένες εντάσεις και επιθυμίες. Οι ενήλικοι, θύματα οι ίδιοι της ανικανότητάς τους για αυθεντικό διάλογο, δεν μπορούν να προσφέρουν στο παιδί τη συνειδητοποίηση των προβλημάτων του. Όλοι, ενήλικοι και παιδιά, είναι μπλεγμένοι στο νόμο της σιωπής ως προς τα πραγματικά προβλήματά τους. Και όλα συμβαίνουν σαν το παιδί να οδηγούνται να πάρει τη θέση που αφήνει κενή η δυσαρμονία του ζεύγους στον οικογενειακό αστερισμό, όπου το ίδιο βρίσκεται σε μια άλυτη τριγωνική κατάσταση.

Το διαζύγιο των γονέων προκαλεί συχνά ψυχική σύγκρουση σε παιδιά που βρίσκονται εσωτερικά διχασμένα.

Αντίθετα, η πείρα μάς δείχνει ότι η ερωτική ισορροπία των γονέων, προϋπόθεση του αρμονικού ζεύγους, είναι επίσης προϋπόθεση της αρμονικής ανάπτυξης του παιδιού. Και όταν μιλάμε για την αρμονική ισορροπία του ζεύγους, έχει σημασία να εννοήσουμε με αυτό όχι μόνον μια συμφωνία καρδιών, αλλά και μια σεξουαλική ισορροπία, χωρίς την οποία θα υπήρχε το ανικανοποίητο των σωμάτων και επομένως το ανικανοποίητο των επιθυμιών. Ανικανοποίητο που θα τροφοδοτούσε ασυνείδητες ανασφάλειες στο ζευγάρι και τις οποίες το παιδί θα τις ένιωθε. Ενώ, αντίθετα, το συναίσθημα της αρμονικής οι-

κειότητας των γονέων είναι ένας από τους ουσιώδεις παράγοντες που θα οδηγήσει το παιδί, κατά τη διάρκεια του οιδιπόδειου συμπλέγματος, να δεχθεί την απαγόρευση της αιμομιξίας, απαραίτητης στην ωρίμανσή του.